

Dr hab. Lech Kurkliński prof. SGH
Zakład Zarządzania Ryzykiem
Instytut Finansów Korporacji i Inwestycji
Kolegium Nauk o Przedsiębiorstwie
Szkoła Główna Handlowa w Warszawie

Warszawa 6 marca 2021 r.

RECENZJA ROZPRAWY DOKTORSKIEJ

mgra Dominika Sadłakowskiego

pt. *Innowacje w sektorze usług płatniczych w Unii Europejskiej w warunkach modelu otwartej bankowości*

Promotor: dr hab. Michał Polasik prof. UMK
Promotor pomocniczy dr Agnieszka Huterska

Niniejsza recenzja powstała na podstawie pisma Przewodniczącej Rady Naukowej Ekonomii i Finansów Wydziału Nauk Ekonomicznych i Zarządzania Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu prof. dr hab. Magdaleny Osińskiej z dnia 20 stycznia 2021 r. powierzającego mi funkcję recenzenta w przewodzie doktorskim mgra Dominika Sadłakowskiego, który przygotował rozprawę *Innowacje w sektorze usług płatniczych w Unii Europejskiej w warunkach modelu otwartej bankowości* pod kierunkiem naukowym dr hab. Michała Polasika prof. UMK (promotor) i dr Agnieszki Huterskiej (promotor pomocniczy). Zgodnie z *Ustawą o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki* z dnia 14 marca 2003 r. (Dz. U. z 2017 r., poz. 1789) recenzja skupi się w szczególności na ocenie:

- znaczenia zdefiniowanego problemu naukowego oraz oryginalności jego rozwiązania,
- ogólnej wiedzy teoretycznej Doktoranta w zakresie dyscypliny ekonomia i finanse,
- umiejętności i dojrzałości Doktoranta w zakresie samodzielnego prowadzenia pracy naukowej.

Ponadto ocenie poddana zostanie struktura pracy, a konkluzję finalną poprzedzą wybrane uwagi szczegółowe.

Analiza struktury pracy

Recenzowana praca składa się z spisu treści, wstępu, sześciu rozdziałów, podsumowania i wniosków, bibliografii, spisu tabel, spisu wykresów, spisu schematów oraz 3 załączników i abstraktu w języku angielskim. Część zasadnicza zawiera 230 stron, natomiast całość 305.

We wstępie pracy (6,5 strony) Doktorant przedstawił ogólne zarysowanie problemu badawczego, cel główny, cele szczegółowe, hipotezy, zastosowane metody oraz strukturę dysertacji.

Rozdziały 1-6 (205 stron) przedstawiają charakterystykę regulacji Payment Service Directive 2 (PSD 2) i funkcjonowania rynku usług płatniczych w Unii Europejskiej (UE), odniesienie

koncepcji otwartej bankowości do teorii naukowych, prezentację założeń metodyki badań ekspertów i konsumentów, ich wyników (wraz z szerokim omówieniem) na temat wdrażania modelu otwartej bankowości oraz stosunku do innowacyjnych usług płatniczych.

Podsumowanie i wnioski (14 stron) zawierają przede wszystkim ustosunkowanie się Doktoranta do hipotez badawczych, a także krótką rekapitulację stanu obecnego i perspektyw rozwoju rynku usług płatniczych oraz wnioski aplikacyjne.

Na początku pracy uwaga skupia się na Dyrektywie PSD 2 (rozdział ma przede wszystkim charakter analityczno-opisowy). W świetle tytułu całości rozprawy, który wskazuje szerzej na innowacje w sektorze usług płatniczych, a nie tylko (głównie) na te bezpośrednio wynikające z PSD 2 brakuje ogólniejszego wprowadzenia do koncepcji otwartej bankowości. Nie ogranicza się ona tylko do konsekwencji wdrażania wymienionej Dyrektywy (np. wcześniejsze początki tej idei np. Web Scraping/Screen Scraping w wydaniu Sofortüberweisung w 2004 r. i innych podmiotów, działalność Giropay w 2009, rola United Kingdom Competition and Markets Authority (CMA) w Wielkiej Brytanii w 2016 r. itd., czy funkcjonowanie tej koncepcji poza UE np. w Australii).

Drugi rozdział poświęcony jest różnym teoriom naukowym. Zaprezentowane są tam trzy teorie (działania zbiorowego, innowacji i efektów sieciowych). Niezaprzeczalnie wszystkie wiążą się z rynkiem usług płatniczych, jednakże w zasadzie tylko jedna (a zwłaszcza model dyfuzji Rogersa) Doktorant szerzej wykorzystał w dalszej części dysertacji.

Trzeci rozdział przedstawia obraz rynku usług płatniczych, a w następnych zaprezentowane są założenia i wyniki badań ekspertów oraz konsumentów na temat innowacji płatniczych. Poświęcenie znacznej części pracy na omówienie i analizę badań empirycznych zasługuje na pozytywną ocenę.

Wskazana byłaby większa klarowność w odróżnieniu rozdziałów czwartego i piątego. Oba dotyczą badań eksperckich, ale zastosowane tytuły sugerują co najmniej częściowe pokrywanie się omawianych zagadnień (np. podrozdział 4.6. *Przyszłość europejskiego sektora płatniczego w ujęciu strategicznym i technologicznym* i podrozdziału 5.5. *Przyszłość otwartej bankowości w ocenie ekspertów*). Wydaje się, że w tytule całego piątego rozdziału bardziej wyeksponowany powinien być aspekt infrastrukturalny.

Znaczenie zdefiniowanego problemu naukowego oraz oryginalności jego rozwiązania

Doktorant podjął się bardzo ważnego i aktualnego problemu badawczego, w stosunku do którego nie ma jeszcze wielu badań (ewidentnie występująca luka badawcza), zwłaszcza w tak szerokim przekroju geograficznym jakim jest prawie cała UE, rozszerzona o Szwajcarię, Wielką Brytanię i Norwegię. Ponadto podejście, jak to określa Doktorant „podażowe” i „popytowe”, czyli od strony ekspertów oraz konsumentów również zasługuje na docenienie. Transformacja cyfrowa połączona z rewolucją regulacyjną w dziedzinie usług płatniczych stanowi wielkie wyzwanie dla całego sektora finansowego na świecie, a szczególnie w UE. Zachodzące zmiany w tej dziedzinie będą miały daleko idące konsekwencje strukturalne i rynkowe. Dlatego też zbadanie wpływu Dyrektywy PSD 2 na rozwój innowacji na rynku usług płatniczych uważam za w pełni celowe. Przytoczenie wprost PSD 2 w tytule rozprawy pozwoliłoby na uzyskanie większej spójności tytułu zarówno ze strukturą, jak i przyjętymi celami pracy (zwłaszcza celem głównym).

Sposób rozwiązania problemu badawczego uznaję za poprawny. Niewątpliwie najmocniejszą stroną pracy jest badanie eksperckie i konsumentów na temat innowacji na rynku usług płatniczych. Doktorant wykorzystał wyniki badań w ramach grantu NCN prowadzone pod kierunkiem dra hab. M. Polasika prof. UMK, które niezaprzeczalnie wskazują na bardzo wysoki poziom profesjonalizmu i wyśmienitą znajomość badanej tematyki. Doktorant był współautorem tego projektu. Szkoda jednak, że nie przedstawił on szczegółowego opisu swojego wkładu. Niemniej problem badawczy został dobrze opisany i prawidłowo zbadany z zachowaniem wszystkich wymogów doboru próby respondentów, dotarcia do nich oraz uzyskania satysfakcjonujących odpowiedzi. Uzyskane wyniki stanowią cenne i wiarygodne źródło do przeprowadzenia analiz i wyciągania wniosków.

W odniesieniu do hipotez badawczych, to zdecydowanie najwyżej cenię sobie pierwszą, dotyczącą wpływu tworzenia otwartej infrastruktury technicznej na rozwój innowacji w dziedzinie rozwiązań płatniczych. Ważne znaczenie ma negatywne zweryfikowanie tej hipotezy, co należy uznać za znaczący wkład w badania nad rozwojem usług płatniczych. Natomiast druga i czwarta hipoteza wydają się mniej dysertabilne. Asymetria w obowiązkach regulacyjnych naturalnie musi przynosić negatywne skutki dla grupy podmiotów bardziej obciążonych. Podejmując ten problem (gdyż ma on poważne znaczenie) warto by było nieco inaczej sformułować hipotezę i bardziej precyzyjnie określić analizowane skutki. Jednakże dużym atutem rozważań w tej kwestii jest wskazanie na zagrożenia dla sektora bankowego ze strony BigTech-ów. W odniesieniu do czwartej hipotezy, to potwierdzenie jej wpisuje się do powszechnie przyjmowanego poglądu o wyższym poziomie zaufania do instytucji bankowych niż niebankowych dostawców usług płatniczych. Wskazanie na zaufanie konsumentów do podmiotów BigTech (zwłaszcza w grupie do 34 lat zbliżone do zaufania do banków) oraz kierunek zmian preferencji klientów, wraz z wynikającymi stąd zagrożeniami dla sektora bankowego należy ocenić za bardzo ważne. Szkoda tylko, że to zagadnienie nie zostało szerzej przedstawione na poziomie analizy skutków. Ocena trzeciej hipotezy zbliżona jest do drugiej i czwartej, aczkolwiek jej walor poznawczy oceniam lepiej. Silny impuls regulacyjny do tworzenia nowych podmiotów zajmujących się usługami płatniczymi musi wywoływać reakcję ze strony dotychczasowych, dominujących graczy rynkowych, czyli banków. Ich postępowanie może przyjąć formę ignorowania (brak reakcji, co w zasadzie nie zaistniało), konkurencji, współkonkurencji lub kooperacji i to Doktorant dobrze opisał w podrozdziale 4.4. W swojej hipotezie mówi o sprowokowaniu banków przez PSD 2 do nawiązania współpracy z PayTech-ami i wskazuje na jej pozytywne zweryfikowanie. Natomiast wykres 4.15 (str. 127) wyraźnie pokazuje dominację współkonkurencji. Co prawda oznacza ona podjęcie w pewnych dziedzinach współpracy, ale dla tej ostatniej dedykowana jest oddzielna część wykresu analizy ćwiartkowej. Dlatego też ze względu na odnośnienie się do bardzo ważnego problemu badawczego byłbym za pozostawieniem hipotezy H3, aczkolwiek w zmodyfikowanej postaci. Obraz omawianej problematyki wzbogaciłaby też głębsza analiza mieszanych doświadczeń banków w nawiązywaniu i utrzymaniu współpracy z PayTech-ami. Uwaga ta dotyczy również konkurencji pomiędzy samymi bankami w świadczeniu innowacyjnych usług płatniczych (w tym usługi dostępu do informacji o rachunku AIS i usługi inicjowania płatności PIS).

W korespondencji z tytułem rozprawy wzmocnieniu mogłyby ulec odniesienia do innych innowacji w sektorze usług płatniczych, niż te określone przez Dyrektywę PSD 2 w kontekście wdrażania koncepcji otwartej bankowości. W tej kwestii Doktorant częściowo wypowiada się (podrozdział 5.2. – nt Apple Pay, Google Pay, płatności natychmiastowe itd.). Jednakże pojawia się ogólniejsze pytanie, jaki wpływ PSD 2 będzie miała na rozwój wszystkich innowacji

płatniczych już istniejących (innych niż AIS, PIS, czy usługa potwierdzania środków COF) lub nowopowstających?

Jeśli chodzi o oryginalność przyjętego sposobu rozwiązania problemu badawczego, to zwłaszcza mając na względzie bardzo rzetelne przygotowanie i przeprowadzenie badań wraz z przedstawieniem ich wyników, szerokim ich omówieniem, to moja ogólna ocena jest pozytywna.

Ogólna wiedza teoretyczna Doktoranta w zakresie dyscypliny ekonomia i finanse

Doktorant w swojej pracy wykazuje bardzo pogłębioną wiedzę na temat rynku usług płatniczych. Prezentuje szczegółową znajomość i zrozumienie działania innowacyjnych produktów płatniczych i funkcjonowania podmiotów finansowych oraz technologicznych. Od strony *stricte* teoretycznej, mimo uwagi przy omawianiu konstrukcji rozdziału drugiego, to osadzenie przytoczonych teorii w tematyce usług płatniczych jest prawidłowe. Wysoko należy ocenić przeprowadzenie analizy potencjału do akceptacji innowacyjnych usług płatniczych w oparciu o teorię dyfuzji innowacji E. M. Rogersa. Od strony regulacyjnej prawdopodobnie rozprawa doktorska mogłaby bardziej nawiązywać do rozpatrywania skutków regulacji wynikających z prac J. Tirole'a, który uzyskał Nagrodę Nobla w 2014 r. w dziedzinie ekonomii za „analizę siły rynku oraz regulacji”. W dobie wzmagającej się konkurencji cyfrowej, jego osiągnięcia naukowe nabrały jeszcze większego znaczenia. Należy jednak zaznaczyć, że w pracy doktorskiej znajdują się odwołania do publikacji J. C. Rocheta i J. Tirole'a. Generalnie nie zgłaszam uwag do zakresu i doboru cytowanej literatury, jej aktualności, wiarygodności oraz różnorodności (tj. źródeł krajowych i zagranicznych). Mimo, że liczba analizowanych aktów prawnych (tylko 5) jest skromna, to mamy do czynienia z uzasadnioną koncentracją na samej Dyrektywie PSD 2 i Rozporządzeniu Delegowanym nt. standardów technicznych RTS. W tej kwestii Doktorant wykazał się odpowiednimi umiejętnościami analizy regulacji prawnych i co ważne, powiązaniem ich z oddziaływaniem na funkcjonowanie rynku, zarówno od strony podmiotów świadczących usługi płatnicze, dostarczających rozwiązań technologicznych, jak i konsumentów.

Resumując, ogólną wiedzę teoretyczną Doktoranta wykorzystaną w rozprawie doktorskiej w zakresie dyscypliny ekonomia i finanse również oceniam pozytywnie.

Umiejętności i dojrzałości Doktoranta w zakresie samodzielnego prowadzenia pracy naukowej

Niewątpliwie, jak to zostało już podkreślone, bardzo silną stroną pracy są przeprowadzone badania zarówno eksperckie, jak i konsumentów. Jednakże ze względu na ich zespołowy charakter w ocenie rozprawy szczególną uwagę należy zwrócić na umiejętności Doktoranta wykorzystania uzyskanych wyników. W tej kwestii pozytywnie wyróżnia się analityka interpretacji i umiejętności powiązania odpowiedzi na poszczególne pytania (zwłaszcza specjalistów). Wynika to zapewne m.in. z bardzo dobrej znajomości badanej problematyki w różnych przekrojach: organizacyjnym, biznesowym, technologicznym, regulacyjnym. Natomiast słabiej wypada przeprowadzona synteza. Obecnie czytelnik trochę gubi się w mnogości pytań. Uwaga ta nie dotyczy tylko samych badań eksperckich i konsumentów, ale też widać ten problem na przykładzie rozdziału trzeciego. Poświęcony on jest charakterystyce rynku usług płatniczych w UE. Stosowny rozdział zawiera dużą ilość cech trafnie określających ten rynek, ale nie ma finalnego podsumowania (notabene brakuje tych podsumowań także w

rozdziałach 4, 5 i 6). Wskazane byłoby pogrupowanie poszczególnych państw w klastry zaawansowania technologicznego. Zapowiadana we wstępie klasyfikacja krajów pod kątem rozwoju usług płatniczych, choć ma charakter przekrojowy i różnorodny, to wywołuje wrażenie nieco oderwanych od siebie zestawień. Aż prosiłoby się o usystematyzowane, zbiorcze pokazanie i omówienie wymienianych cech zaawansowania technologicznego analizowanego rynku w podziale krajowym i na to nałożenia danych dotyczących podmiotów świadczących usług PIS, AIS i COF. Korespondowałoby to z następnym rozdziałem dotyczącym badań ekspertów i wprowadzonym kryterium grupowania respondentów na pochodzących z krajów nisko, średnio i wysoko bezgotówkowych.

Mankamentem pracy jest brak systemowej analizy porównawczej wyników badania eksperckiego i konsumentów. Takowego porównania Doktorant dokonał przy prezentacji wniosków w ramach komentarzy do hipotez badawczych, ale jego waga wymagałaby oddzielnej prezentacji i omówienia. W tych okolicznościach przyjęte rozwiązanie sprawia wrażenie fragmentaryczności. Metodycznie zebrane wyniki, przedstawione np. według klucza krajowego, pogrupowane w wyżej wymienione klastry, dałyby bardzo dobry ogląd sytuacji w całej UE, łącznie ze zróżnicowaniem regionalnym. Wtedy właśnie wskazać można by było na różne przyczyny tych różnic (jak np. kulturowe), o których Doktorant w swojej dysertacji nie zapomniał i wspomina je. Niemniej prezentowane wnioski są trafne i wskazują na właściwe wykorzystanie wyników badań.

W odniesieniu do analizy statystycznej uzyskanych wyników badań, to zarówno w części eksperckiej, jak i konsumentkiej zastosowano jedynie zwykłe, procentowe wskaźniki. Doktorant nie sięgnął po bardziej zaawansowane metody analizy statystycznej, choć wielkość prób na to pozwalały (zwłaszcza w badaniu konsumentkim).

Mimo zgłoszonych słabości Doktoranta pod kątem umiejętności i dojrzałości w zakresie samodzielnego prowadzenia pracy naukowej, to oceniam je na poziomie spełniającym wymogi ustawowe.

Wybrane uwagi szczegółowe

- 1) We wstępie Doktorant sygnalizuje, że w rozdziale pierwszym przedstawi autorskie propozycje opisu modeli biznesowych świadczenia usług płatniczych wprowadzonych Dyrektywą PSD 2. Praktycznie to jednak nie następuje, gdyż pokazane są tylko schematy działania usług typu PIS, AIS i COF, a nie modele biznesowe jak to np. określają klasyki w tej dziedzinie A. Osterwalder i Y. Pigneur.
- 2) W pracy często wymieniane jest określenie „interoperacyjność”, jednakże nigdzie nie zostało ono zdefiniowane, a czytelnik musi domyślać się jego znaczenia.
- 3) Po stronie redakcyjnej:
 - a) Nie wszystkie wykresy są odpowiednio opisane np. wykresy 6.25 i 6.26 w legendach nie określają co znaczą pierwsze słupki procentowe, dopiero w tekście znajduje się wyjaśnienie, wykres 3.15 - legenda nie informuje o liczbie poleceń przelewu i zapłaty na mieszkańca, tutaj także dopiero to wynika z opisu w tekście;
 - b) W części wykresów w rozdziałach 4-6 pojawiają się tak małe literki, które trudno rozczytać nawet przy użyciu okularów;
 - c) Występują (nieliczne) błędy literowe (np. na str. 145, 224) czy urwane zdanie (str. 217).

Konkluzja finalna

Podsumowując całość recenzji i biorąc pod uwagę wymogi *Ustawy o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki* z dnia 14 marca 2003 r. (Dz. U. z 2017 r., poz. 1789) stwierdzam, że mimo zgłoszonych uwag przedłożona rozprawa doktorska spełnia kryteria ustawowe i wnioskuje do Rady Naukowej Ekonomia i Finanse Wydziału Nauk Ekonomicznych i Zarządzania Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu o dopuszczenie Doktoranta, mgra Dominika Sadłakowskiego, do publicznej obrony.

Łody Kuchliński